

Srbija na međunarodnom tržištu povrća

Rezime: Ovaj rad sadrži komparativnu analizu nekih najvažnijih indikatora globalnog i domaćeg tržišta povrća. Rezultati istraživanja obima, dinamike i proizvodnje, strukture, kao i prodaje i konzumacije povrća na globalnom nivou su različiti u različitim zemljama i kontinentima. U radu se takođe pokazuju i trendovi internacionalne trgovine i vodeći izvoznici i uvoznici ovih proizvoda. Pored ovoga, u radu se analizira pozicija Srbije na međunarodnom tržištu povrća na osnovu svih gorepomenutih kriterijuma, a zatim analizira ravnoteža, struktura i regionalni trendovi u međunarodnoj prodaji svežeg i obrađenog povrća. Ovo ukazuje na zahteve, mogućnosti, procedure i razvojne trendove u domaćoj proizvodnji i izvozu ovih proizvoda.

Ključne reči: : povrće, proizvodnja, tržište, trgovina, potrošnja, izvoz, uvoz

Summary: This document contains a comparative analysis of some of the most important indicators of both global and domestic vegetable market. It shows the results of a study on the volume, dynamics and production structure, as well as the trade and consumption of vegetables at the global level, that is in different continents and countries. It also defines the trends in the international trade, and leading exporters and importers of these products. Besides, it analyses the position of Serbia in the international vegetable market based on all of the aforementioned criteria. Subsequently, it analyses balances, structure and regional trends in foreign trade exchange of fresh and processed vegetables. And finally, it indicates the requirements, opportunities, procedures and development trends in domestic production and export of these products.

Keywords: vegetables, production, market, trade, consumption, export, import.

1. UVOD

Istraživanje tržišta povrća bitna je pretpostavka razvoja ne samo primarne povrtarske proizvodnje, već i ukupne agroindustrije, odnosno privrede u celini. Shodno ovome i sve izraženijim međunarodnim privrednim i drugim integracionim procesima, cilj ovog istraživanja je da se metodom komparativne

* Rad je primljen 21. februara 2007. godine

** Poljoprivredni fakultet, Beograd, djormi@agrifaculty.bg.ac.yu

analize izuče važnije karakteristike međunarodnog i domaćeg tržišta povrća. Kao izuzetno značajni tržišni pokazatelji, izučene su tendencije, odnosno obim, dinamika i struktura proizvodnje, prometa i potrošnje povrća, kako na nivou sveta tako i na nivou kontinenta i pojedinih zemalja. Uz širu analizu ovih pojava na domaćem tržištu, sagledani su mesto, značaj i mogućnosti Srbije na međunarodnom tržištu povrća. Pri ovome, posebno je ukazano na karakteristike domaće spoljnotrgovinske razmene predmetnih proizvoda.

Istraživanjem je, na bazi tri podperioda (1989-1991., 1998-2000. i 2004-2006.), obuhvaćeno razdoblje od 1989. do 2006. godine. Podperiodi su vremenski usaglašeni sa nastajanjem i delovanjem vrlo složenih istorijskih i drugih događaja u zemlji. Rezultati istraživanja imaju teorijsku i praktičnu vrednost. Korisno će poslužiti, pre svega, kreatorima ekonomske i agroekonomske politike na nivou države, ali isto tako i donosiocima poslovnih odluka na nivou privrednih subjekata, odnosno porodičnih gazdinstava, kao i raznih institucija i ustanova koje se na odgovarajući način bave problemima poljoprivrede, agroindustrije i ruralnog razvoja u celini.

Kao izvori podataka, u istraživanju su pored nacionalnih korišćene i međunarodne statističke publikacije od značaja za proizvodnju, promet i potrošnju hrane. Značajno je korišćen internet, zatim odgovarajuća naučna i stručna literatura i posebno rezultati dosadašnjih istraživanja autora. I najzad, u skladu sa izvorima i karakteristikama podataka, u radu su primenjene kvantitativne i kvalitativne metode istraživanja tržišta.

2. PROIZVODNJA I PROMET POVRĆA U SVETU

Širok asortiman i veliki nutritivni i privredni značaj, čine povrće veoma rasprostranjenom i u svetu vrlo atraktivnom grupom poljoprivrednih proizvoda. Zemlje koje su deficitarne sa ovim proizvodima, povećanjem sopstvene proizvodnje nastoje da eliminišu deficite i postanu samodovoljne, dok one koje imaju suficite, većom proizvodnjom i širim proizvodnim asortimanom, s jedne strane, obogaćuju domaću ponudu, a sa druge, uvećanjem izvoza, pre svega, prerađevina od povrća, značajno povećavaju svoje devizne prihode. Na tendencije svetske proizvodnje i prometa analizirane grupe proizvoda, vrlo ilustrativno ukazuju podaci u tabeli br. 1.

Povrće—ukupno. U posmatranom razdoblju, s prosečnom godišnjom stopom rasta od 2,5%, proizvodnja povrća u svetu dostiže nivo od oko 1.200 miliona tona. U trećem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja je povećana za oko 50%. Regionalno posmatrano, skoro 84% svetske proizvodnje povrća ostvaruje se u Aziji (64,8%) i Evropi (19,0%). U strukturi proizvodnje krompir učestvuje sa oko 38%, ostalo povrće oko 36%, paradajz oko 10%, kupus i ostale kupusnjače oko 6%, crni luk oko 5%, pasulj i grašak oko 3% i paprika oko 2%.

Tabela 1. Obim, dinamika i struktura proizvodnje i prometa povrća u svetu

-U hilj.tona -

Proizvod	Ø 1989 – 1991.	Ø 1998 – 2000.	Ø 2003 – 2005.	Indeks	
				Ø1998/00 Ø1989/91	Ø2003/05 Ø1989/91
P r o i z v o d n j a					
Povrće – ukupno ¹	801.034	1.056.540	1.197.499	131,9	149,5
Krompir ²	389.567	450.115	451.628	115,5	115,9
Pasulj i grašak	38.030	35.955	39.014	94,5	102,6
Crni luk	32.923	50.667	60.478	153,9	183,7
Kupus i ostale kupusnjače	39.521	53.939	67.826	136,5	171,6
Paprika	10.778	19.499	24.612	180,9	228,4
Paradajz	75.667	104.253	122.069	137,8	161,3
Ostalo povrće	214.548	342.112	431.872	159,5	201,3
I z v o z					
Povrće – ukupno ¹	21.979	31.104	47.496	141,5	216,1
Krompir ²	8.274	10.736	9.352	129,8	113,0
Pasulj i grašak	4.607	6.248	6.919	135,6	150,2
Crni luk	2.402	3.752	4.985	156,2	207,5
Kupus i ostale kupusnjače	583	980	1.330	168,1	228,1
Paprika	674	1.311	1.887	194,5	280,0
Paradajz	2.409	3.861	4.831	160,3	200,5
Ostalo povrće	3.030	4.216	18.192	139,1	600,4
U v o z					
Povrće – ukupno ¹	21.525	29.376	49.661	136,5	230,7
Krompir ²	8.239	10.897	10.386	132,3	126,1
Pasulj i grašak	4.391	5.242	6.388	119,4	145,5
Crni luk	2.349	3.845	4.822	163,7	205,3
Kupus i ostale kupusnjače	690	1.271	1.636	184,2	237,1
Paprika	629	1.239	1.731	197,0	275,2
Paradajz	2.412	3.623	4.572	150,2	189,6
Ostalo povrće	2.815	3.259	20.126	115,8	715,0

Izvor: FAO Production Yearbook, FAO Trade Yearbook, www.fao.org i obračun autora.

1. Bez dinja i lubenica. 2. Uključen i sladak krompir.

Paralelno sa porastom proizvodnje, rastao je i međunarodni promet povrća. Pri prosečnoj godišnjoj stopi rasta od 4,9%, u poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, promet povrća je povećan za oko 116% i formiran je na nivou od oko 47 miliona tona, što predstavlja samo oko 4% ukupne svetske proizvodnje ove grupe proizvoda. Skoro 75% svetskog izvoza povrća daju Azija (38,2%) i Evropa (36,6%). Sa zajedničkim učešćem od oko 82% i sa izmenjenim redosledom u odnosu na izvoz, Evropa (45,9%) i Azija (35,8%) su istovremeno i najveći uvoznici ovih proizvoda. U strukturi ukupnog prometa povrća, najveće učešće imaju ostalo povrće (38,2%) i krompir (19,7%), a potom pasulj i grašak (14,6%), crni luk (10,5%), paradajz (10,2%), paprika (4,0%), i kupus i ostale kupusnjače (2,8%).

Krompir. Svetska proizvodnja krompira dostiže nivo od oko 452 miliona tona. Uz vrlo skromnu prosečnu godišnju stopu rasta od 0,9%, u trećem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja ovog proizvoda povećana je za 15,5%. Pri ovome, oko 84% proizvodnje daju Azija (54,0%) i Evropa (29,8%). Posmatrano po zemljama, najveće učešće u proizvodnji imaju: Kina 39,2%, Ruska Federacija 8,0%, Indija 5,5%, SAD 4,5%, Ukrajina 4,3%, Poljska 2,9% i Nemačka 2,5%. Srbija učestvuje sa skromnih 0,2%.

U međunarodnom prometu se nalazi oko 9 miliona tona krompira, što predstavlja svega 2,1% ukupne svetske proizvodnje ovog proizvoda. S prosečnom godišnjom stopom rasta od 0,8%, u poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, promet ovog proizvoda povećan je za 13%. Evropa je apsolutni lider, kako u izvozu tako i u uvozu krompira. Njeno učešće u ukupnom svetskom izvozu ovog proizvoda je oko 71%, a u uvozu oko 76%.

Kao zemlje, najveće učešće u svetskom izvozu krompira imaju: Holandija 17,9%, Francuska 15,6%, Nemačka 14,0%, Belgija 10,3%, Kanada 4,7%, Egipat 3,6% i SAD 3,1%. Istovremeno, najveći uvoznici, odnosno najveći deo svetskog uvoza ovog proizvoda apsorbuju: Holandija 16,2%, Belgija 10,2%, Španija 7,1%, Italija 5,7%, Nemačka 5,1%, Velika Britanija 3,8% i SAD 3,6%. Učešće Srbije u ukupnom svetskom izvozu krompira iznosi 0,4%, a u uvozu 0,1%.

Pasulj i grašak. U svetu se proizvodi oko 39 miliona tona ovih proizvoda. Uz izrazito skromnu prosečnu godišnju stopu rasta od 0,2%, u poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja pasulja i graška je povećana za svega 2,6%. Preko 71% svetske proizvodnje ovih proizvoda daju Azija (41,0%) i Amerika (30,3%). Kao zemlje, najveće učešće u svetskoj proizvodnji imaju: Indija 17,1%, Kina 10,6%, Kanada 8,3%, Brazil 8,0%, SAD 6,3%, Francuska 5,1% i Mianmar 4,1%. Srbija učestvuje sa skromnih 0,1%.

Međunarodni promet pasulja i graška je na nivou od oko 7 miliona tona, što čini oko 18% svetske proizvodnje ovih proizvoda. S prosečnom godišnjom stopom rasta od 2,6%, u poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, promet pasulja i graška je povećan za 50,2%. Blizu 72% svetskog izvoza ovih proizvoda daju Amerika (38,3%) i Azija (33,2%). Istovremeno, sa učešćem od oko 75%, Azija (39,5%) i Evropa (35,1%) su najveći uvoznici analiziranih proizvoda.

Posmatrano po zemljama, najveće učešće u svetskom izvozu pasulja i graška imaju: Kanada 28,6%, Kina 12,4%, SAD 8,2%, Francuska 8,0%, Mianmar 5,2%, Argentina 3,0% i Australija 2,6%. Paralelno sa izvozom, najveći deo svetskog uvoza ovih proizvoda apsorbuju: Indija 16,9%, Španija 11,1%, Belgija 6,9%, Holandija 4,5%, Italija 3,8%, SAD 3,5% i Kuba 3,4%. U svetskom izvozu i uvozu pasulja i graška, Srbija učestvuje sa simboličnih 0,01%, odnosno 0,1%.

Crni luk. Uz prosečnu godišnju stopu rasta od 3,9%, u svetu se proizvodi oko 60 miliona tona crnog luka. U poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja ovog proizvoda povećana je za 83,7%. Preko 90% svetske proizvodnje daju Azija (62,0%), Amerika (14,9%) i Evropa (13,7%). Kao zemlje, najveće učešće imaju: Kina 31,3%, Indija 9,1%, SAD 6,0%, Turska 3,6%, Japan 2,8%, Ruska

Federacija 2,7% i Pakistan 2,6%. Učešće Srbije je vrlo skromno i iznosi samo 0,2%.

Međunarodni promet crnog luka dostiže nivo od oko 5 miliona tona, što predstavlja oko 8% ukupne svetske proizvodnje ovog proizvoda. Pri prosečnoj godišnjoj stopi rasta od 4,7%, u trećem podperiodu u odnosu na prvi, promet je povećan za 107,5%. Oko 68% svetskog izvoza crnog luka daju Azija (37,6%) i Evropa (29,9%). Sa učešćem od preko 78% i sa izmenjenim redosledom u odnosu na izvoz, Evropa (41,5%) i Azija (36,9%) su istovremeno i najveći uvoznici ovog proizvoda.

Kao zemlje, najveće učešće u svetskom izvozu crnog luka imaju: Holandija 15,5%, Indija 15,3%, Kina 7,6%, Egipat 6,4%, SAD 6,3%, Meksiko 5,5% i Španija 4,4%. Na strani uvoza, dominiraju: Ruska Federacija 11%, SAD 6,1%, Nemačka i Velika Britanija sa po 5,8%, Malezija 5,5%, Bangladeš 5,3% i Japan 4,6%. Srbija u izvozu učestvuje sa 0,02%, a u uvozu sa 0,3%.

Kupus i ostale kupusnjače. Svetska proizvodnja ovih proizvoda je oko 68 miliona tona. Uz prosečnu godišnju stopu rasta od 3,4%, u poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja kupusa i ostalih kupusnjača povećana je za 71,6%. Sa učešćem od 72,7%, Azija je apsolutni lider u svetskoj proizvodnji ovih proizvoda. Iza ovog kontinenta, na drugoj poziciji, sa znatno nižim učešćem nalazi se Evropa (19,4%). Posmatrano po zemljama, sa učešćem od 47,8%, Kina je najveći svetski proizvođač kupusa i ostalih kupusnjača. Iza Kine, sa značajnijim učešćem slede: Indija 8,7%, Ruska Federacija 6,1%, Južna Koreja 4,6%, Japan 3,3%, SAD 3,1%, i Ukrajina 2,3%. Učešće Srbije u svetskoj proizvodnji ovih proizvoda je svega 0,4%.

Međunarodni promet kupusa i ostalih kupusnjača je na nivou od oko 1,4 miliona tona, što predstavlja samo oko 2% ukupne svetske proizvodnje ovih proizvoda. Pri prosečnoj godišnjoj stopi rasta od 5,3%, u trećem podperiodu u odnosu na prvi, promet kupusa i ostalih kupusnjača povećan je za 128,1%. Sa učešćem od 72%, Evropa (40%) i Azija (32%) su najveći svetski izvoznici ovih proizvoda. Pored dominacije u izvozu, Evropa (40,4%) i Azija (37,6%) su istovremeno i najveći uvoznici predmetnih proizvoda.

Posmatrano po zemljama, najveće učešće u svetskom izvozu kupusa i ostalih kupusnjača imaju: SAD 15,6%, Holandija 11,1%, Kina i Poljska sa po 9,5%, Meksiko 7,7%, i Španija i Nemačka sa 5,6%. Na drugoj strani, najveći deo svetskog uvoza apsorbuju: Kina 18,7%, SAD 9,0%, Nemačka 8,7%, Kanada 8,1%, Ruska Federacija 7,8%, Japan 7,6% i Malezija 3,5%. Učešće Srbije u svetskom izvozu ovih proizvoda iznosi 0,2%, a u uvozu 0,6%.

Paprika. U svetu se proizvodi oko 25 miliona tona paprike. Uz prosečnu godišnju stopu rasta od 5,3%, u poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja paprike je povećana za 128,4%. Najveći deo svetske proizvodnje ostvaruje se u Aziji (65,0%), a potom u Americi (13,9%) i Evropi (11,9%). Sa učešćem od 48,9%, Kina je svetski lider u proizvodnji ovog proizvoda. Ostali veliki proizvođači su: Meksiko 7,5%, Turska 7,1%, Indonezija i Španija sa po 4,1%,

SAD 3,9% i Nigerija 2,9%. U ukupnoj svetskoj proizvodnji paprike Srbija učestvuje sa 0,6%.

Sa prosečnom godišnjom stopom rasta od 6,6%, međunarodni promet paprike dostiže nivo od oko 2 miliona tona, što predstavlja oko 8% ukupne svetske proizvodnje ovog proizvoda. U poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, promet paprike je povećan za 180%. Sa učešćem od preko 49%, Evropa je najveći svetski izvoznik paprike, a potom Amerika (31,6%) i Azija (17,4%). Istovremeno, najveći uvoznici, odnosno najveće učešće u svetskom uvozu ovog proizvoda imaju, takođe, Evropa (60,7%), Amerika (32,8%) i Azija (6,1%).

Posmatrano po zemljama, najveće učešće u svetskom izvozu paprike imaju: Meksiko 23,2%, Španija 22,2%, Holandija 17,6%, SAD 4,9%, Izrael 3,4%, Kina 2,9% i Turska 2,8%. Međutim, kao najveći uvoznici, odnosno najveći deo svetskog uvoza ovog proizvoda apsorbuju: SAD 26,2%, Nemačka 16,2%, Velika Britanija 7,1%, Francuska 7,0%, Kanada 5,7%, Holandija 4,3% i Italija 3,3%. U svetskom izvozu paprike Srbija učestvuje sa 0,2%, a u uvozu sa 0,5%.

Paradajz. Uz prosečnu godišnju stopu rasta od 3,0%, u svetu se proizvodi oko 122 miliona tona paradajza. Pri ovome, u poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja ovog proizvoda povećana je za 61,3%. Najveći deo svetske proizvodnje ostvaruje se u Aziji (50,6%), a zatim u Americi (18,7%) i Evropi (18,4%). Kao zemlje, najveće učešće u svetskoj proizvodnji imaju: Kina (24,7%), SAD (9,8%), Turska (7,9%), Indija (6,2%), Egipat (6,1%), Italija (6,0%) i Španija (3,5%). Učešće Srbije u svetskoj proizvodnji paradajza je skoro simbolično i iznosi samo 0,1%.

Međunarodni promet paradajza dostiže nivo od oko 5 miliona tona, što predstavlja samo oko 4% ukupne svetske proizvodnje ovog proizvoda. S prosečnom godišnjom stopom rasta od 4,4% u poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, promet je povećan za 100,5%. Sa učešćem od oko 47,4% u ukupnom svetskom izvozu paradajza, Evropa je najveći izvoznik ovog povrća. Na drugom i trećem mestu izvoznika su Amerika (26,8%) i Azija (22,2%). Istovremeno, Evropa (60,6%) je i najveći uvoznik paradajza, a potom, kao i kod izvoza, slede Amerika (26,4%) i Azija (12,3%).

Posmatrano po zemljama, najveći deo svetskog izvoza paradajza daju: Španija (20,0%), Meksiko (18,6%), Holandija (15,4%), Turska i Jordan (po 4,9%), Sirijska Arapska Republika (4,8%) i Belgija (4,2%). Međutim, paralelno sa izvozom, kao najveći uvoznici ovog proizvoda javljaju se: SAD (20,6%), Nemačka (13,8%), Francuska (9,6%), Velika Britanija (8,3%), Ruska Federacija (6,2%), Saudijska Arabija (5,0%) i Holandija (4,0%). U svetskom izvozu, odnosno uvozu paradajza, Srbija učestvuje sa simboličnih 0,03%, odnosno 0,6%.

Ostalo povrće. Svetska proizvodnja ove grupe proizvoda, odnosno onog dela povrća koji nije predmet pojedinačne analize, dostiže nivo od oko 432 miliona tona. Uz relativno povoljnu stopu rasta od 4,5%, u poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja ostalog povrća povećana je za 101,3%. Ovo

povećanje, značajno je doprinelo poboljšanju kvaliteta ishrane stanovništva, kao i razvoju svetske proizvodnje i međunarodnog prometa povrća ukupno.

Međunarodni promet ostalog povrća dostiže nivo od oko 18 miliona tona, što čini oko 4% ukupne proizvodnje ove grupe proizvoda. Uz relativno visoku stopu rasta od 11,9%, u poslednjem podperiodu u odnosu na prvi, promet je povećan za visokih 500,4%. Ispoljena dinamika značajno je promenila strukturu ukupnog međunarodnog prometa povrća i u istoj povećala učešće ostalog povrća za 24,5%, kao izrazito kvalitetne i biološki vrlo vredne grupe proizvoda.

Ispoljene regionalne razlike u proizvodnji i prometu povrća, kako po obimu tako i po strukturi, rezultanta su brojnih činilaca, a pre svega, prirodnih uslova (obradive površine, kvalitet zemljišta, klima i sl.); broja stanovnika; nivoa ekonomske razvijenosti zemlje; razvijenosti prehrambene industrije; nivoa naučnih, tehničkih i tehnoloških dostignuća; karakteristika proizvoda; obima materijalnih ulaganja, i mera ekonomske, odnosno državne politike zemlje.

Shodno prethodnom, razvijene zemlje daju veći deo svetske proizvodnje krompira (55%) i paprike (oko 57%), dok nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju, imaju veće učešće u ukupnoj proizvodnji pasulja i graška (oko 75%), crnog luka (oko 70%), paradajza (oko 59%), i kupusa i ostalih kupusnjača (oko 68%).

Od relativno velike svetske proizvodnje, skromna zastupljenost povrća u međunarodnom prometu posledica je, pre svega, specifičnih tehnološko-komercijalnih karakteristika proizvoda, široke rasprostranjenosti proizvodnje i nastojanja nerazvijenih zemalja i zemalja u razvoju da domaće potrebe za povrćem prvenstveno podmiruju sopstvenom proizvodnjom.

Osim kod pasulja i graška gde nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju, u odnosu na razvijene, imaju veće učešće u ukupnom svetskom izvozu (64%), odnosno uvozu (55%), kod svih drugih analiziranih vrsta povrća, razvijene zemlje u obe bilansne stavke imaju znatno veće učešće. Naime, razvijene zemlje, u ukupnom izvozu, odnosno uvozu krompira, učestvuju sa 85, odnosno 78%, crnog luka 52, odnosno 67%, paprike 68, odnosno 92%, paradajza 69, odnosno 84%, i kupusa i ostalih kupusnjača 76, odnosno 78%. Pojavu, da razvijene zemlje dominiraju kako u izvozu tako i u uvozu navedenih proizvoda, uzrokuju, pre svega, potrebe za bogatijim asortimanom ponude na domaćem tržištu, uvoz sirovina radi prerade i izvoza skupljih finalnih proizvoda, reeksportni poslovi, mogućnosti sticanja većeg profita na bazi razlika u cenama na domaćem i inostranom tržištu i sl.

3. PROIZVODNJA I PROMET POVRĆA NA DOMAĆEM TRŽIŠTU

Permanentno istraživanje domaćeg tržišta povrća, bitna je pretpostavka razvoja, ne samo povrtarske proizvodnje, već i ukupne poljoprivrede, odnosno agroindustrije, ruralnih područja i privrede u celini. Ova konstatacija proizilazi, s jedne strane, iz međusobne povezanosti i uslovljenosti procesa reprodukcije

povrća i ostalih privrednih delatnosti, i s druge strane, iz nesumnjivo velikog značaja povrća u ishrani domaćeg stanovništva.

Shodno prethodnom, u Srbiji postoje veoma povoljni, ali ne i dovoljno iskorišćeni, kako prirodni tako i ostali resursi za ostvarivanje znatno veće proizvodnje povrća od postojeće. Na tendencije, odnosno obim, dinamiku i strukturu domaće proizvodnje i prometa ove grupe proizvoda, najbolje ukazuju podaci u tabeli 2.

Povrće-ukupno. U Srbiji se proizvodi oko 2.000.000 tona povrća. Uz prosečnu godišnju stopu rasta od 0,9%, u drugom podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja je opala za 2,4%, dok je u trećem povećana za 17,2%. Tržišnost proizvodnje je značajno opala, sa 15,6% na 9,6%. Ispoljeni stepen tržišnosti rezultirao je negativnom stopom rasta prometa od – 1,9%, odnosno formiranjem istog na nivou od oko 188 hilj.tona. Prodajom i otkupom je obuhvaćeno samo 3,3%, a prometom preko seljačke pijace 6,3% ukupne proizvodnje. U drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, prodaja i otkup su opali čak za 48,5%, odnosno 33,0%, a promet preko seljačke pijace za 21,3%, odnosno 25,0%. U strukturi ukupne proizvodnje povrća krompir učestvuje sa oko 49%, kupus i kelj oko 15%, paradajz oko 9%, paprika i ostalo povrće sa po oko 8%, crni luk oko 7%, i pasulj i grašak oko 4%.

Krompir. Veliki značaj krompira ne samo u ishrani stanovništva i stoke, već i kao vrlo plemenite sirovine u raznim granama industrije, svrstava ovo povrće u glavni povrtarski proizvod.

Domaća proizvodnja krompira je na nivou od oko 960.000 tona. Pri prosečnoj godišnjoj stopi rasta od 1,4%, u drugom podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja je opala za 0,7%, dok je u trećem povećana za značajnih 27,6%. Tržišnost proizvodnje je opala sa 9,5% na 5,5%, a promet je ostvaren na nivou od oko 53 hilj.tona. Prodajom i otkupom je obuhvaćen veoma mali deo proizvodnje, oko 2%, a prometom preko seljačke pijace, nešto malo više, oko 3%. U drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, prodaja i otkup su opali za visokih 63,4%, odnosno 48,8%, dok je promet preko seljačke pijace u drugom podperiodu imao stagnirajući nivo, a u trećem je povećan za skromnih 6,7%.

Pasulj i grašak. Oba ova proizvoda se tradicionalno koriste u ishrani stanovništva. Imaju izrazito visoku nutritivnu, biološku i proteinsku vrednost. Prijatnog su ukusa i dragocena su sirovina prehrambenoj industriji.

Tabela 2. Obim, dinamika i struktura proizvodnje i prometa povrća u Srbiji
- U hilj.tona -

Proizvod	Ø 1989 - 1991.	Ø 1998 - 2000.	Ø 2004 - 2006.	Indeks	
				Ø 1998/00 Ø 1989/91	Ø 2004/06 Ø 1989/91
Proizvodnja					
Povrće – ukupno	1.676	1.636	1.965	97,6	117,2
Krompir	751	746	958	99,3	127,6
Pasulj i grašak	71	49	72	69,0	101,4
Crni luk	158	117	137	74,1	86,7
Kupus i kelj	266	292	301	109,8	113,2
Paprika	111	129	158	116,2	142,3
Paradajz	173	171	181	98,8	104,6
Ostalo povrće	146	132	158	90,4	108,2
Prodaja i otkup					
Povrće – ukupno	97	50	65	51,5	67,0
Krompir	41	15	21	36,6	51,2
Pasulj i grašak	15	6	10	40,0	66,7
Crni luk	11	3	3	27,3	27,3
Kupus i kelj	3	1	1	33,3	33,3
Paprika	5	5	10	100,0	200,0
Paradajz	4	3	2	75,0	50,0
Ostalo povrće	18	17	18	94,4	100,0
Promet preko seljačke pijace					
Povrće – ukupno	164	129	123	78,7	75,0
Krompir	30	30	32	100,0	106,7
Pasulj i grašak	4	4	4	100,0	100,0
Crni luk	9	11	12	122,2	133,3
Kupus i kelj	33	21	17	63,6	51,5
Paprika	23	16	12	69,6	52,2
Paradajz	26	14	14	53,8	53,8
Ostalo povrće	39	33	32	84,6	82,1

Izvor: Internet strana: www.statserb.sr.gov.yu; statistički godišnjaci, bilteni i interni materijali Republičkog zavoda za statistiku Srbije, Beograd, i obračun autora.

Uz vrlo skromnu prosečnu godišnju stopu rasta od 0,1%, u Srbiji se proizvodi preko 70.000 tona pasulja i graška. U drugom podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja ovih proizvoda je značajno opala, čak za 31%, dok je u trećem podperiodu zabeležila blago povećanje od svega 1,4%. Tržišnost proizvodnje je opala sa 26,8% na 19,4%, čime je promet formiran na nivou od oko 14 hilj.tona. Prodajom i otkupom je obuhvaćeno oko 14% proizvodnje, a prometom preko seljačke pijace oko 6%. U drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, prodaja i otkup su opali za visokih 60%, odnosno 33,3%, dok je promet preko seljačke pijace stagnirao.

Crni luk. Predstavlja široko korišćenu namirnicu u ishrani stanovništva. Posebno karakteristična svojstva crnog luka su specifični miris i ukus, odnosno bogatstvo u mineralnim materijama, vitaminima i lekovitost.

Domaća proizvodnja crnog luka je na nivou od oko 140.000 tona. Pri negativnoj prosečnoj godišnjoj stopi rasta od – 0,8%, u drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja je opala za 25,9%, odnosno 13,3%. Tržišnost proizvodnje je, takođe, opala sa 12,7% na 10,9%, što je rezultiralo nivoom prometa od oko 15 hilj.tona. Prodajom i otkupom je obuhvaćen izrazito mali deo proizvodnje, oko 2%, dok je pokrivenost iste prometom preko seljačke pijace 4 puta veća. U drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, prodaja i otkup su u oba podperioda opali za po visokih 72,7%, dok je promet preko seljačke pijace povećan za respektujućih 22,2%, odnosno 33,3%.

Kupus i kelj. Oba ova proizvoda predstavljaju veoma važno povrće u ishrani stanovništva. Posebno su značajna zbog bogatstva u mineralnim materijama i vitaminima.

Uz prosečnu godišnju stopu rasta od 0,7%, u Srbiji se proizvodi oko 300.000 tona kupusa i kelja. U drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja je povećana za 9,8%, odnosno 13,2%. Međutim, već niska tržišnost proizvodnje od 13,5%, opala je na još skromnijih 6%, a promet je ostvaren na nivou od oko 18 hilj.tona. Prodajom i otkupom obuhvaćeno je simboličnih 0,3% proizvodnje, dok je pokrivenost iste prometom preko seljačke pijace značajno veća i iznosi oko 6%. U drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, prodaja i otkup su opali u oba podperioda za po 66,7%. Istovremeno, u istim podperiodima, značajno je opao i promet preko seljačke pijace, oko 36%, odnosno preko 48%.

Paprika. Specifičan ukus, visoka biološka vrednost, odnosno bogatstvo sa vitaminima i mineralnim materijama, kao i tehnološke karakteristike, čine ovo povrće vrlo značajnim u ishrani stanovništva.

Proizvodnja paprike u Srbiji dostiže nivo od oko 160.000 tona. S prosečnom godišnjom stopom rasta od 2,1%, u drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja je povećana za 16,2%, odnosno 42,3%. No, uprkos povećanom obimu proizvodnje, stepen njene tržišnosti je opao sa 25,2% na 13,9%. Promet je formiran na nivou od oko 22 hilj.tona. Pokrivenost proizvodnje prodajom i otkupom je oko 6%, a prometom preko seljačke pijace, nešto malo više, oko 8%. U drugom podperiodu u odnosu na prvi, prodaja i otkup su stagnirali, dok su u trećem povećani za visokih 100%. U isto vreme, promet preko seljačke pijace u drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, beleži pad od 30,4% i 47,8%.

Paradajz. Ovo je proizvod visoke biološke vrednosti. Izrazito veliko bogatstvo sa mineralnim materijama i vitaminima, prijatan ukus, tehnološke karakteristike, mogućnosti raznovrsnog korišćenja i široka primena u prehrambenoj industriji, čine ovo povrće veoma zastupljenim i višestruko značajnim i korisnim u ishrani stanovništva.

Domaća proizvodnja paradajza je iznad 180.000 tona. Uz dosta skromnu prosečnu godišnju stopu rasta od 0,3%, u drugom podperiodu u odnosu na prvi,

proizvodnja je imala blagi pad od 1,2%, dok je u trećem povećana za 4,6%. Uprkos ovom skromnom povećanju obima proizvodnje, stepen njene tržišnosti je značajno opao i to, sa 17,3% na 8,8%. Pri ovako niskom stepenu tržišnosti, ostvaren je promet od svega 16 hilj.tona. Prodajom i otkupom je obuhvaćen simboličan deo proizvodnje, oko 1%, dok je stepen njene pokrivenosti prometom preko seljačke pijace znatno veći i iznosi oko 8%. U drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, prodaja i otkup su opali za 25%, odnosno 50%, a promet preko seljačke pijace, u oba podperioda, za po 46%.

Ostalo povrće. Kao i u prethodnom delu rada, u ovu grupu su uključene sve ostale vrste povrća koje nisu predmet pojedinačnog razmatranja. Njihovo bogatstvo u mineralnim materijama, vitaminima i drugim za ljudski organizam korisnim sastojcima, čini ih neizostavnim i nezamenljivim u svakodnevnoj ishrani stanovništva.

Ukupna domaća proizvodnja ostalog povrća dostiže nivo od oko 160.000 tona. S prosečnom godišnjom stopom rasta od 0,5%, u drugom podperiodu u odnosu na prvi, proizvodnja je opala za 9,6%, dok je u trećem povećana za 8,2%. Tržišnost proizvodnje je opala sa 39% na 32%, čime je formiran promet na nivou od oko 50 hilj.tona. Prodajom i otkupom je obuhvaćeno oko 12% proizvodnje, a prometom preko seljačke pijace oko 20%. Očigledno je da ova grupa povrća, u odnosu na sve ostale, ima najveću pokrivenost proizvodnje prometom preko seljačke pijace. Uočena pojava je posledica, s jedne strane, visokog stepena pokvarljivosti i voluminoznosti, odnosno nedovoljne osposobljenosti trgovine na malo da proizvode ove grupe adekvatno pripremi za tržište, i s druge strane, duboko formirane navike potrošača da se sa istima snabdevaju preko seljačke pijace. Pri svemu ovome, u drugom i trećem podperiodu u odnosu na prvi, prodaja i otkup ostalog povrća skoro stagniraju, dok je promet preko seljačke pijace u drugom podperiodu opao za oko 15%, a u trećem za oko 18%.

Rezultati istraživanja nepobitno potvrđuju da je nivo ukupne domaće proizvodnje povrća iz prvog podperioda, uz relativno manja odstupanja po pojedinim godinama i vrstama, ponovo dostignut i skromno uvećan tek u trećem podperiodu. Međutim, za razliku od proizvodnje, obim prometa je i u trećem, odnosno poslednjem podperiodu, značajno ispod baznog, tj. prvog podperioda.

Kao posledica sitne i vrlo visoke prirodne proizvodnje, odnosno specifičnih tehnološko-komercijalnih karakteristika proizvoda, prosečna tržišnost domaće proizvodnje povrća je niska i kreće se na nivou od oko 10%. Pri ovome, vrste povrća sa nižim stepenom voluminoznosti i manjom kvarljivošću, odnosno sa većom vrednošću po jedinici proizvoda, imaju veću tržišnost proizvodnje od prosečne, a promet preko trgovine i trgovinske mreže u odnosu na seljačku pijacu, pokriva veći deo njihove proizvodnje. Obrnuto, vrste povrća sa većim stepenom voluminoznosti i lakšom kvarljivošću, odnosno sa nižom vrednošću po jedinici proizvoda, imaju nižu tržišnost proizvodnje od prosečne, a promet preko seljačke pijace u odnosu na trgovinu i trgovinsku mrežu, pokriva veći deo njihove proizvodnje.

Negativne, odnosno stagnirajuće i nedovoljno pozitivne tendencije u kretanju obima, dinamike i strukture proizvodnje i prometa povrća, rezultanta su

direktnog ili indirektnog uticaja brojnih uzroka i okolnosti, kako onih iz devedesetih godina 20. veka tako i onih iz perioda posle toga. Kao posebno značajni uzroci navode se: nasilni raspad SFRJ, rat u okruženju i unutar zemlje, sankcije međunarodne zajednice, NATO agresija u 1999. godini, pokidan proces društvene reprodukcije, privredna recesija, pad poljoprivredne i industrijske proizvodnje, neefikasan tranzicioni proces, nedovoljna ulaganja u razvoj poljoprivrede i agroindustrije, nepostojanje adekvatnog integralnog programa razvoja proizvodnje i prerade povrća, neadekvatna organizacija i nedovoljna materijalno-tehnička opremljenost porodičnih gazdinstava, neadekvatna organizacija otkupa tržišnih viškova, neefikasna primena međunarodnih standarda, tradicionalizam u proizvodnji i spora izmena proizvodne strukture u korist tzv. elitnih i dijetetsko-nutritivnih, odnosno biološki kvalitetnih vrsta povrća, nestabilni društveno-politički odnosi i sl.

Shodno prethodnom, otklanjanje aktuelnih uzroka negativnih kretanja posmatranih pojava predstavlja prioritetan zadatak u pokretanju i ostvarivanju bržeg razvoja ne samo proizvodnje, tržišta i prometa analiziranih proizvoda, već i ukupne poljoprivrede, odnosno agroindustrije, porodičnih gazdinstava i ruralnih područja u celini.

4. KOMPARATIVNA ANALIZA MEĐUNARODNE I DOMAĆE POTROŠNJE POVRĆA

U svim zemljama sveta povrće je vrlo značajna prehrambena namirnica. Nutritivno bogatstvo, pre svega, u mineralnim materijama i vitaminima, čini ovu grupu proizvoda nužnom i neizostavnom komponentom u dnevnom obroku stanovništva. Osim toga, pojedine vrste povrća predstavljaju i značajan izvor ugljenih hidrata, belančevina, aminokiselina, kao i brojnih drugih za ljudski organizam korisnih i lekovitih sastojaka.

Uprkos prethodnom, regionalni razmeštaj potrošnje povrća po stanovniku vrlo je različit i neujednačen, kako po obimu tako i po strukturi. Na predmetne razlike vrlo ilustrativno ukazuju podaci u tabelama br.3 i 3a.

Krompir. U odnosu na svetski prosek od 42,5 kilograma, evropska potrošnja krompira po stanovniku je veća čak za 94,8 %. Najveći evropski potrošači ovog proizvoda su Belorusija, Ruska Federacija, Latvija, Ukrajina, Litvanija, Portugalija, Poljska, Velika Britanija, Irska i Rumunija, a najniži Kipar, Albanija, Bugarska, Italija, Srbija, Švajcarska, Slovenija, Švedska, Island i Austrija. Srbija u odnosu na svetski prosek ima veću potrošnju krompira za 14,8 %, a u odnosu na evropski, nižu čak za 41,1%.

Pasulj i grašak. Između prosečne svetske i evropske potrošnje ovih proizvoda nije ispoljena velika razlika. Naime, u odnosu na svetski prosek od 4,6 kilograma, evropska potrošnja pasulja i graška po stanovniku je niža za oko 11 %. Najveći evropski potrošač ovih proizvoda je Srbija, a potom slede Mađarska, Velika Britanija, Makedonija, Danska, Francuska, Holandija, Belgija, Švedska,

Bosna i Hercegovina itd. Istovremeno, najnižu potrošnju u Evropi imaju Latvija, Belorusija, Moldavija, Austrija, Island, Norveška, Češka, Nemačka, Ruska Federacija i Slovenija. U odnosu na svetski i evropski prosek, Srbija ima veću potrošnju pasulja i graška čak za 121,7 %, odnosno za 148,7 %.

Tabela 3. Pregled kretanja međunarodne i domaće potrošnje povrća po stanovniku

- Ø 2004/05. -

Zemlje	Krompir		Pasulj i grašak		Crni luk	
	u kg	indeks	u kg	indeks	u kg	indeks
Svet	42,5	100,0	4,6	100,0	9,0	100,0
Evropa	82,8	194,8	4,1	89,1	10,2	113,3
Regionalni razmeštaj evropske potrošnje, Evropa = 100,0						
Albanija	33,3	40,2	3,4	82,9	21,9	214,7
Austrija	57,8	69,8	0,8	19,5	8,4	82,4
Belgija	76,8	92,8	6,4	156,1	6,2	60,8
Belorusija	190,3	229,8	0,6	14,6	10,2	100,0
Bosna i Hercegovina	97,3	117,5	4,9	119,5	9,0	88,2
Bugarska	34,6	41,8	3,5	85,4	7,1	69,6
V.Britanija	113,9	137,6	8,6	209,8	11,2	109,8
Grčka	68,7	83,0	3,7	90,2	20,1	197,1
Danska	94,1	113,6	7,6	185,4	4,9	48,0
Estonija	105,4	127,3	1,7	41,5	6,2	60,8
Irska	111,0	134,1	3,1	75,6	9,2	90,2
Island	56,2	67,9	1,0	24,4	4,5	44,1
Italija	39,7	47,9	4,7	114,6	5,9	57,8
Kipar	27,7	33,5	3,4	82,9	10,2	100,0
Latvija	137,1	165,6	0,2	4,9	7,9	77,5
Litvanija	133,4	161,1	4,1	100,0	7,3	71,6
Mađarska	67,1	81,0	9,9	241,5	10,2	100,0
Makedonija	62,4	75,4	7,9	192,7	13,9	136,3
Malta	93,5	112,9	3,2	78,0	15,3	150,0
Moldavija	61,0	73,7	0,7	17,1	5,6	54,9
Nemačka	77,5	93,6	1,3	31,7	7,0	68,6
Norveška	67,6	81,6	1,2	29,3	4,3	42,2
Poljska	118,0	142,5	2,5	61,0	13,4	131,4
Portugalija	119,6	144,4	3,3	80,5	13,5	132,4
Rumunija	106,0	128,0	2,5	61,0	19,9	195,1
Ruska Federacija	139,1	168,0	1,6	39,0	15,2	149,0
Slovačka	73,2	88,4	1,9	46,3	7,8	76,5
Slovenija	50,9	61,5	1,6	39,0	9,0	88,2
Srbija	48,8	58,9	10,2	248,8	11,9	116,7
Ukrajina	134,7	162,7	2,5	61,0	13,7	134,3
Finska	67,1	81,0	2,1	51,2	4,6	45,1
Francuska	64,6	78,0	7,4	180,5	7,0	68,6
Holandija	99,1	119,7	7,0	170,7	15,2	149,0
Hrvatska	86,1	104,0	4,2	102,4	12,8	125,5
Češka Republika	57,9	69,9	1,2	29,3	7,5	73,5
Švajcarska	50,4	60,9	1,6	39,0	5,5	53,9
Švedska	52,1	62,9	6,2	151,2	5,5	53,9
Španija	72,1	87,1	3,5	85,4	18,3	179,4
Srbija	48,8	58,9	10,2	248,8	11,9	116,7

Izvor: Internet strana: www.fao.org i obračun autora.

Crni luk. Prosečna evropska potrošnja crnog luka po stanovniku od 10,2 kilograma, veća je od svetske potrošnje za 13,3 %. Najveću potrošnju ovog proizvoda u Evropi imaju Albanija, Grčka,

Rumunija, Španija, Malta, Holandija, Ruska Federacija, Makedonija, Ukrajina i Portugalija, a najnižu Norveška, Island, Finska, Danska, Švajcarska, Švedska, Moldavija, Italija, Estonija i Belgija. Prosečna potrošnja crnog luka u Srbiji veća je od svetskog proseka za 32,2 %, a od evropskog za 16,6 %.

Kupus i ostale kupusnjače. U odnosu na svetski prosek od 6,6 kilograma, evropska potrošnja kupusa i ostalih kupusnjača po stanovniku je veća čak za 81,8 %. U Evropi, najveću potrošnju ovih proizvoda ostvaruju Rumunija, Litvanija, Srbija, Poljska, Hrvatska, Latvija, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Slovačka i Mađarska, a najnižu Francuska, Italija, Španija, Irska, Švedska, Velika Britanija, Island, Švajcarska, Kipar i Holandija. U odnosu na svetski i evropski prosek, Srbija ostvaruje veću potrošnju kupusa i ostalih kupusnjača za visokih 369,6 %, odnosno za 158,3 %.

Paprika. Prosečna evropska potrošnja paprike od 5,6 kilograma po stanovniku, veća je od svetskog proseka za 93,1 %. Najveći evropski potrošači ovog proizvoda su Makedonija, Bugarska, Srbija, Albanija, Bosna i Hercegovina, Španija, Rumunija, Grčka, Hrvatska i Italija, a najniži Belorusija, Poljska, Malta, Ruska Federacija, Portugalija, Litvanija, Estonija, Finska, Francuska i Latvija. U odnosu na svetski i evropski prosek, potrošnja paprike u Srbiji je veća čak za 413,7 %, odnosno za 166,0%.

Paradajz. U odnosu na prosečnu svetsku potrošnju od 29,8 kilograma, evropska potrošnja paradajza po stanovniku veća je za 55,2 %. Posmatrano po zemljama, najveći evropski potrošači ovog proizvoda su Grčka, Italija, Malta, Albanija, Kipar, Rumunija, Španija, Portugalija, Bugarska i Makedonija, a najniži Litvanija, Poljska, Holandija, Latvija, Irska, Bosna i Hercegovina, Češka, Slovenija, Slovačka i Island. Potrošnja paradajza u Srbiji veća je od svetskog proseka za 18,2 %, a manja je od evropskog za 23,8 %.

Ispoljene regionalne razlike u potrošnji povrća posledica su brojnih činilaca, a pre svega: postojećeg regionalnog razmeštaja obima i strukture proizvodnje i ponude povrća; nivoa ekonomske razvijenosti pojedinih zemalja; kupovne moći stanovništva; cena; nivoa razvijenosti industrije za preradu povrća; organizacije tržišta i prometa; agromarketinga; geografskih i klimatskih uslova; ekologije; kulture ishrane i zdravstvene prosvete potrošača, odnosno tradicije, običaja i navika potrošača.

Po pravilu, zemlje s najvećom proizvodnjom određenih vrsta povrća po stanovniku, istovremeno su i najveći njihovi potrošači. Osim toga, sa porastom standarda i zdravstvene prosvete stanovništva, posebno se povećava potrošnja tzv. elitnih i nutritivno-dijetetskih vrsta povrća. Shodno ovome, s višim nivoom ekonomske razvijenosti Srbije i većim obimom, odnosno adekvatnijom strukturom proizvodnje povrća, znatno bi se povećala i kvalitativno poboljšala domaća potrošnja ovih proizvoda.

Tabela 3a. Pregled kretanja međunarodne i domaće potrošnje povrća po stanovniku

- Ø 2004/05. -

Zemlje	Kupus i ost. kupusnjače		Paprika		Paradajz	
	u kg	indeks	u kg	indeks	u kg	indeks
Svet	6,6	100,0	2,9	100,0	19,2	100,0
Evropa	12,0	181,8	5,6	193,1	29,8	155,2
Regionalni razmeštaj evropske potrošnje, Evropa = 100,0						
Albanija	12,9	107,5	14,4	257,1	52,1	174,8
Austrija	11,7	97,5	4,1	73,2	17,5	58,7
Belgija	10,4	86,7	1,8	32,1	36,0	120,8
Belorusija	15,6	130,0	0,1	1,8	20,6	69,1
Bosna i Hercegovina	18,8	156,7	12,4	221,4	12,9	43,3
Bugarska	11,9	99,2	18,0	321,4	38,5	129,2
V.Britanija	4,7	39,2	2,1	37,5	25,0	83,9
Grčka	14,0	116,7	7,6	135,7	129,4	434,2
Danska	7,9	65,8	3,3	58,9	23,3	78,2
Estonija	11,6	96,7	1,2	21,4	19,6	65,8
Irska	4,2	35,0	2,2	39,3	12,7	42,6
Island	4,8	40,0	3,2	57,1	13,7	46,0
Italija	3,9	32,5	6,1	108,9	76,4	256,4
Kipar	4,9	40,8	2,3	41,1	49,0	164,4
Latvija	21,1	175,8	1,8	32,1	12,1	40,6
Litvanija	32,3	269,2	0,6	10,7	8,3	27,9
Mađarska	17,7	147,5	4,7	83,9	21,1	70,8
Makedonija	19,5	162,5	39,7	708,9	38,2	128,2
Malta	6,4	53,3	0,3	5,4	58,8	197,3
Moldavija	8,7	72,5	4,9	87,5	25,9	86,9
Nemačka	9,9	82,5	3,0	53,6	22,0	73,8
Norveška	5,8	48,3	2,1	37,5	18,6	62,4
Poljska	30,1	250,8	0,3	5,4	8,9	29,9
Portugalija	12,0	100,0	0,6	10,7	42,6	143,0
Rumunija	37,6	313,3	10,5	187,5	48,3	162,1
Ruska Federacija	17,4	145,0	0,3	5,4	20,1	67,4
Slovačka	18,0	150,0	6,1	108,9	13,7	46,0
Slovenija	12,2	101,7	5,6	100,0	13,6	45,6
Srbija	31,0	258,3	14,9	266,1	22,7	76,2
Ukrajina	15,5	129,2	2,5	44,6	25,6	85,9
Finska	5,7	47,5	1,5	26,8	19,5	65,4
Francuska	3,6	30,0	1,6	28,6	27,9	93,6
Holandija	5,5	45,8	4,4	78,6	11,8	39,6
Hrvatska	23,2	193,3	7,0	125,0	26,4	88,6
Češka Republika	9,9	82,5	4,0	71,4	13,0	43,6
Švajcarska	4,9	40,8	2,7	48,2	33,2	111,4
Švedska	4,4	36,7	3,0	53,6	25,4	85,2
Španija	4,2	35,0	11,9	212,5	47,8	160,4
Srbija	31,0	258,3	14,9	266,1	22,7	76,2

Izvor: Internet strana: www.fao.org i obračun autora.

5. SRBIJA U SPOLJNOTRGOVINSKOJ RAZMENI POVRĆA

U spoljnotrgovinskoj razmeni Srbije, sveže i prerađeno povrće su tradicionalno vrlo značajni izvozno – uvozni proizvodi. No, uprkos ovome, prethodno navedeni uzroci negativnih kretanja u proizvodnji, prometu i potrošnji povrća, negativno su delovali i na bilans domaće spoljnotrgovinske razmene ne samo ove grupe proizvoda, već i ukupne agroindustrije, odnosno privrede u celini (tabela 4).

Tabela 4. Bilans, dinamika i struktura domaće spoljnotrgovinske razmene svežeg i prerađenog povrća

Proizvod	U hiljadama USD						Indeks	
	Ø 2003 – 2004.			Ø 2005 – 2006.			Ø 2005/06 Ø 2003/04	Ø 2005/06 Ø 2003/04
	izvoz	uvoz	saldo (+ -)	izvoz	uvoz	saldo (+ -)	izvoz	uvoz
Ukupno privreda	3.140.000	9.115.000	5.975.000	5.454.850	11.816.800	6.361.950	173,7	129,6
Ukup. polj. i preh. ind.	688.000	755.000	- 67.000	1.095.600	838.000	+257.600	159,2	111,0
Sveže i prer. povrće	42.396	42.608	- 212	65.027	50.737	+14.290	153,4	119,1
A. Sveže povrće	12.065	24.945	-12.880	17.658	26.163	-8.505	146,4	104,9
1.Krompir	1.215	4.686	-3.471	2.440	2.671	-231	200,8	57,0
- semenski	250	3.960	-3.710	208	2.204	-1.996	83,2	55,7
- ostali	965	726	+239	2.232	467	+1.765	231,3	64,3
2.Paradajz	118	7.266	-7.148	526	10.528	-10.002	445,8	144,9
3.Luk	306	4.017	-3.711	490	3.026	-2.536	160,1	75,3
- arpadžik	29	1.166	-1.137	65	1.158	-1.093	224,1	99,3
- crni luk i aljma	149	1.650	-1.501	365	711	-346	245,0	43,1
- beli luk	128	1.030	-902	52	866	-814	40,6	84,1
- praziluk i ost. luk	0	171	-171	8	291	-283	-	170,2
4.Krastavci i komiš.	62	3.001	-2.939	251	3.734	-3.483	404,8	124,4
5.Mahunasto povrće	101	1.564	-1.463	37	1.488	-1.451	36,6	95,1
6.Jest.pečur.i trifle	8.621	861	+7.760	11.114	416	+10.698	128,9	48,3
7.Ostalo sveže povrće	1.642	3.550	-1.908	2.800	4.300	-1.500	170,5	121,1
B. Prerađeno povrće	30.331	17.663	+12.668	47.369	24.574	+22.795	156,2	139,1
1.Smrznuto povrće	12.469	974	+11.495	15.509	1.682	+13.827	124,4	172,7
- kukuruz šećerac	1.707	46	+1.661	2.739	79	+2.660	160,5	171,7
- krompir	14	108	-94	132	156	-24	942,9	144,4
- pasulj i grašak	3.794	176	+3.618	5.206	138	+5.068	137,2	78,4
- ost. smrznuto povrće	6.954	644	+6.310	7.432	1.309	+6.123	106,9	203,3
2.Sušeno povrće	206	4.015	-3.809	145	4.379	-4.234	70,4	109,1
- pasulj i grašak	127	3.799	-3.672	139	4.092	-3.953	109,4	107,7
- sočivo i bob	58	63	-5	4	102	-98	6,9	161,9
- ost.mah.povrće u zrmu	21	153	-132	2	185	-183	9,5	120,9
3.Privrem.konz.povrće	2.377	1.124	+1.253	2.206	554	+1.652	92,8	49,3
4.Ostalo prerađ.povrće	15.279	11.550	+3.729	29.509	17.959	+11.550	193,1	155,5

Izvor: Internet strana: www.statserb.sr.gov.yu, interni materijal Republičkog zavoda za statistiku Srbije, Beograd, i obračun autora.

U posmatranom razdoblju, s tendencijom povećanja deficita, bilans spoljnotrgovinske razmene ukupne privrede, permanentno je negativan. U drugom podperiodu u odnosu na prvi, deficit je povećan za 6,5% i dostiže nivo

od oko 6,4 milijardi USD. Izvoz je imao dinamičniji porast od uvoza. Pokrivenost uvoza izvozom je svega 46,2%. U istom podperiodu, u strukturi ukupnog izvoza, poljoprivreda i prehrambena industrija učestvuju sa oko 20%, a u uvozu sa oko 7%.

Za razliku od ukupne privrede, negativan bilans spoljnotrgovinske razmene poljoprivreda i prehrambene industrije iz prvog podperioda, transformisan je u pozitivan bilans u drugom podperiodu sa suficitom od oko 258 miliona USD. Izvoz je imao veći porast od uvoza. Pokrivenost uvoza izvozom povećana je sa 91,1% na 130,7%. U strukturi izvoza i uvoza ukupne poljoprivreda i prehrambene industrije, učešće izvoza i uvoza svežeg i prerađenog povrća je skoro izjednačeno na oko 6%.

Analogno bilansu poljoprivreda i prehrambene industrije, bilans svežeg i prerađenog povrća, takođe, u prvom podperiodu beleži negativan, a u drugom pozitivan saldo sa suficitom od oko 14 miliona USD. Izvoz je imao dinamičniji porast od uvoza, a stepen pokrivenosti uvoza izvozom je povećan sa 99,5% na 128,2%. Kod obe podgrupe proizvoda, uvoz je vrlo visok.

S tendencijom pada deficita, bilans spoljnotrgovinske razmene svežeg povrća je negativan u oba podperioda. Naime, uz intenzivniji porast izvoza u odnosu na uvoz, u drugom podperiodu u odnosu na prvi, deficit je opao za značajnih 34% i iznosi oko 8,5 miliona USD. Pokrivenost uvoza izvozom je povećana sa oko 48% na oko 68%, što je dobro, ali ne i zadovoljavajuće. Posmatrano po proizvodima, ili podgrupama proizvoda, osim jestivih pečurki i trifli, odnosno ostalog krompira, svi ostali proizvodi imaju negativan bilans. Najveći deficiti su kod paradajza, i krastavaca i kornišona, a potom kod luka (posebno kod arpadžika), semenskog krompira, ostalog svežeg povrća i mahunastog povrća. Suficite beleže samo jestive pečurke i trifle, odnosno ostali krompir.

U strukturi izvoza svežeg povrća, koji je u poslednjem podperiodu na nivou od oko 18 miliona USD, najveće učešće imaju jestive pečurke i trifle (oko 63%), ostalo sveže povrće (oko 16%) i ostali krompir (oko 13%). Istovremeno, u uvozu, koji je na nivou od oko 26 miliona USD, najveće učešće imaju paradajz (oko 40%), ostalo sveže povrće (oko 16%) i krastavci i kornišoni (oko 14%).

Izvoz svežeg povrća najčešće je usmeravan u Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Sloveniju, Makedoniju, Slovačku, Rumuniju, Francusku, Nemačku, Mađarsku, Holandiju, Španiju i Češku. Istovremeno, uvoz ovih proizvoda najčešće je ostvarivan iz Makedonije, Italije, Grčke, Turske, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Španije, Holandije, Francuske, Mađarske, Rumunije, Poljske, Egipta i Maroka.

Bilans spoljnotrgovinske razmene prerađenog povrća pozitivan je u oba podperioda. Uz dinamičniji porast izvoza od uvoza, u drugom podperiodu u odnosu na prvi, suficit je veći za oko 80% i iznosi oko 23 miliona USD. Pokrivenost uvoza izvozom je oko 193%. Posmatrano po proizvodima, ili podgrupama proizvoda, osim kod sušenog povrća, gde je saldo permanentno negativan, kod svih ostalih podgrupa on je pozitivan u oba podperioda. Najveći deficiti su kod sušenog pasulja i graška, i ostalog mahunastog povrća u zrnu.

Što se tiče suficita, vodeće pozicije imaju smrznuto povrće i ostalo prerađeno povrće.

U strukturi izvoza prerađenog povrća, koji je u posljednjem podperiodu na nivou od oko 47 miliona USD, najveće učešće imaju podgrupe ostalo prerađeno povrće (oko 62%) i smrznuto povrće (oko 33%). Istovremeno, kod uvoza, koji je na nivou od oko 25 miliona USD, najveće učešće, kao i kod izvoza, ima ostalo prerađeno povrće (oko 73%), a potom sušeno povrće (oko 18%).

Izvoz prerađenog povrća najčešće je usmeravan u Grčku, Hrvatsku, Sloveniju, Mađarsku, Bosnu i Hercegovinu, Kipar, Tursku, Makedoniju, Bugarsku, Nemačku, Češku, Italiju, Francusku, Švajcarsku, Holandiju, Kanadu, Austriju, Ukrajinu i Rusku Federaciju. Istovremeno, uvoz ovih proizvoda najčešće je ostvarivan iz Mađarske, Grčke, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Austrije, Ruske Federacije, Poljske, Italije, Turske, Rumunije, Nemačke, Španije, Češke, Kanade, Indije, Holandije, SAD, Švajcarske, Belgije, Argentine i Kine.

Polazeći od rezultata analize i raspoloživih resursa, stanje bilansa domaće spoljnotrgovinske razmene povrća nije zadovoljavajuće. Mogućnosti i potrebe za većom i strukturno adekvatnijom proizvodnjom ovih proizvoda su očigledne, kako sa gledišta domaćeg tako i međunarodnog tržišta. U strukturi izvoza treba značajnije povećati učešće tzv. elitnih, dijetetsko-nutritivnih, biološki kvalitetnih i finalnih – na tržištu višestruko skupljih proizvoda, a smanjiti učešće primarnih – jeftinijih proizvoda. Osim toga, disperziju izvoza treba proširiti i isti prvenstveno usmeravati na tržišta sa većom kupovnom moći potrošača, kako na nivou Evrope tako i na nivou sveta u celini.

6. ZAKLJUČAK

Rezultati analize upućuju na više sintetičkih zaključaka. No, s obzirom na predmet istraživanja, kao posebno značajni navode se samo sledeći:

1. Svetska proizvodnja povrća od oko 1.200 miliona tona, ne samo da značajno zaostaje za optimalnim potrebama u ishrani stanovništva i šire, već je ista i regionalno vrlo različito i neuravnoteženo razmeštena, kako po kontinentima, tako i po zemljama. Razvijene zemlje daju veći deo svetske proizvodnje krompira i paprike, dok nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju imaju veće učešće u proizvodnji pasulja i graška, odnosno crnog luka, paradajza i kupusnjača. Učešće Srbije u svetskoj proizvodnji povrća je vrlo skromno i iznosi samo oko 0,17%.

2. Uz izrazito nizak stepen tržišnosti svetske proizvodnje povrća, u međunarodnom prometu ovih proizvoda nalazi se samo oko 47 miliona tona. Regionalni razmeštaj prometa je vrlo različit i po obimu i po strukturi. Naime, u prometu krompira, crnog luka, paprike, paradajza i kupusnjača, vodeće pozicije imaju razvijene zemlje, dok u prometu pasulja i graška dominiraju nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju. Učešće Srbije u međunarodnom prometu ovih

proizvoda je izrazito skromno i kreće se u izvozu od 0,01% do 0,4%, a u uvozu od 0,1% do 0,6%.

3. Uz visoke oscilacije, nivo domaće proizvodnje povrća iz prvog podperioda ponovo je ostvaren i blago povećan na oko 2.000.000 tona tek u posljednjem podperiodu. Tržišnost proizvodnje je vrlo niska i rezultira skromnim prometom od oko 200.000 tona, koji i dalje značajno zaostaje za nivoom iz prvog, odnosno baznog podperioda.

4. Ispoljene su značajne regionalne razlike u potrošnji povrća po stanovniku. Zemlje sa najvećom proizvodnjom određenih vrsta povrća po stanovniku, istovremeno su i najveći potrošači tih proizvoda. Osim toga, zemlje sa višim standardom i višim nivoom zdravstvene prosvete stanovništva, imaju veću potrošnju tzv. elitnih i nutritivno-dijetetskih vrsta povrća. Srbija je u grupi evropskih zemalja sa relativno skromnom potrošnjom povrća.

5. Bilans domaće spoljnotrgovinske razmene ukupne privrede permanentno je negativan. Stepenn pokrivenosti uvoza izvozom je oko 46%. Negativan bilans spoljnotrgovinske razmene poljoprivrede i prehrambene industrije u prvom, transformisan je u pozitivan bilans razmene u drugom podperiodu, a pokrivenost uvoza izvozom je povećana sa 91,1% na 130,7%.

6. Analogno bilansu poljoprivrede i prehrambene industrije, bilans svežeg i prerađenog povrća, takođe, u prvom podperiodu ima negativan, a u drugom pozitivan saldo. Stepenn pokrivenosti uvoza izvozom je povećan sa 99,5% na 128,2%. Međutim, posmatrano po grupama proizvoda, stanje je sasvim drugačije. Sveže povrće ima permanentno negativan, a prerađeno pozitivan bilans razmene.

7. Obim i struktura domaće proizvodnje povrća značajno zaostaju za raspoloživim resursima i zahtevima domaćeg i međunarodnog tržišta. U stvari, potrebe i mogućnosti za eliminisanje deficita i ostvarivanje veće i strukturno adekvatnije proizvodnje, odnosno većeg izvoza i promenom njegove strukture u korist finalnih – na tržištu višestruko skupljih proizvoda, očigledne su i nesporne.

8. Najveći deo domaće spoljnotrgovinske razmene povrća, kako sa gledišta izvoza tako i uvoza, odvija se u okviru evropskog tržišta, a pre svega sa zemljama u okruženju. Izvoz treba proširiti na što veći broj zemalja u svetu i prvenstveno na tržišta sa većom kupovnom moći potrošača. Pri ovome, posebno treba afirmisati izvoz tzv. elitnih, dijetetsko – nutritivnih i biološki kvalitetnih proizvoda.

9. Otklanjanje aktuelnih, u tekstu navedenih, uzroka negativnih kretanja posmatranih pojava i integralno programsko organizovanje svih relevantnih subjekata u procesu reprodukcije, bitne su pretpostavke za ostvarivanje optimalne proizvodnje i profitabilnog izvoza povrća. Pri ovome, posebnu pažnju treba posvetiti programskom organizovanju proizvodnje povrća u ruralnim područjima.

LITERATURA:

1. Bogdanov, N., (2004), Poljoprivreda u međunarodnim integracijama i položaj Srbije, Društvo agrarnih ekonomista Jugoslavije, Beograd.
2. Bogdanov, N., Ševarlić, M., Munćan, P. – redaktori (2006), Monografija – Poljoprivreda i ruralni razvoj Srbije u tranzicionom periodu, Društvo agrarnih ekonomista Srbije i Poljoprivredni fakultet, Beograd.
3. Đorović, M., Milanović, M., Simić, J., Lazić, V., (2005), Specifični aspekti istraživanja tržišta hrane, Marketing, br.2, Beograd.
4. Đorović, M., Tomin, A., (2007), Tržište i promet poljoprivrednih proizvoda, Poljoprivredni fakultet, Beograd.
5. Đorović, M. i sarad. (2007), Globalno tržište povrća, Ekonomika poljoprivrede, br. 2, Beograd.
6. Grbić, V., (2004), Poljoprivreda i budućnost Evropske unije, Ekonomika poljoprivrede, br. 3-4, Beograd.
7. Kovačević, R., (2002), Tranzicija i trgovinska politika, Institut za spoljnu trgovinu, Beograd.
8. Marković, P., Babović, J., (2002), Srbija u novom veku – menadžment i marketing u savremenom razvoju poljoprivrede, Savez poljoprivrednih inženjera i tehničara Jugoslavije, Beograd.
9. Milanović, M., Đorović, M., Stevanović, S., (2004), Potrošnja agroindustrijskih proizvoda i kvalitet ishrane stanovništva SRJ / SCG, Ekonomika poljoprivrede, br. 1-2, Beograd.
10. Vićentijević, D., Vujović, N., (2004), Agrarna politika Eevropske unije i budućnost poljoprivrede Srbije, Ekonomika poljoprivrede, Specijalni broj, Beograd.
11. Vlahović, B., (2003), Tržište poljoprivredno – prehrambenih proizvoda, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad.